

УДК 349.6:504.4(282.247.32)

Н.В. Локтєва

ОСОБЛИВОСТІ КОМПЛЕКСНОГО ВИКОРИСТАННЯ ВОДНИХ РЕСУРСІВ ДНІПРОВСЬКОГО БАСЕЙНУ

Принцип комплексного природокористування є одним із основних принципів природноресурсового права. Особливе місце серед природних ресурсів посідають водні ресурси, бо жодна сфера діяльності й життя людини неможлива без використання води. Особливо актуальним є питання комплексного використання водних ресурсів Дніпровського басейну, адже водні ресурси басейну Дніпра становлять близько 80% водних ресурсів України. В його басейні розташовано понад 70% промислового і аграрного потенціалу нашої держави. Наукові дослідження юридичних аспектів принципу комплексного природокористування провадять вчені-правники. Насамперед до них слід віднести дослідження таких учених, як В.І. Андрейцев, М.В. Краснова, Г.І. Балюк, В.Л. Мунтян.

Огляд теорії та практики водогосподарських відносин у сучасних умовах дає змогу сформулювати поняття, ознаки й принципи комплексного використання водних ресурсів Дніпровського басейну. Комплексне використання водних ресурсів Дніпровського басейну – це ефективне, раціональне, ощадливе і збалансоване використання водних ресурсів водокористувачами для задоволення потреб у межах річкового басейну.

Ефективне використання водних ресурсів становить собою мету, принцип водного права і законодавства, зміст водних правовідносин, спрямований на досягнення раціонального використання водних ресурсів. Важливого значення в сучасних умовах набуває забезпечення ефективного використання водних ресурсів та їхніх властивостей для задоволення різноманітних суспільних і приватних потреб. Ефективне використання водних ресурсів Дніпровського басейну розглядається як якісне, безпечне, раціональне, науково обґрунтоване використання водних ресурсів із нормативно визначеним порядком їх експлуатації для багатоцільового призначення. Правовідносинам щодо ефективного використання водних ресурсів притаманний цілий комплекс істотних ознак різного характеру, однак у реальних умовах ефективне використання водних ресурсів характеризується особливостями та специфікою здійснюваної діяльності уповноважених суб'єктів, що опосередковується в чинному законодавстві за характером відповідної діяльності. Водні правовідносини щодо ефективного використання водних ресурсів “пронизують” усі інші водні правовідносини, пов'язані з набуттям права використання водних ресурсів та реалізацією набутих прав на різному юридичному титулі, а також правовідносинами щодо захисту правосуб'єктності водокористувачів [2, с. 119].

Особливого значення набуває ефективне використання водних ресурсів, які є основою життя та розвитку людства. Правове регулювання ефективного використання водних ресурсів характеризується чіткою векторною спрямованістю на виконання системи зобов'язань і заборон для водокористувачів, яким корес-

понувають відповідні правові можливості щодо ефективного їх використання, збереження їхньої якості. У правовому регулюванні цих правовідносин простежується певна тенденція щодо запровадження організаційно-правових важелів, спрямованих на ефективне використання водних ресурсів шляхом встановлення загальнообов'язкових вимог.

Пріоритетний зобов'язально-заборонний режим використання зазначених ресурсів зобов'язує правосуб'єктних осіб підпорядкувати надані законом права виконанню імперативно-правових приписів з метою подальшого збереження та відновлення природної продуктивності цих ресурсів як необхідної умови ефективного використання водних об'єктів. Суб'єктивні права осіб у зазначених правовідносинах мають підпорядковану спрямованість на ефективне використання об'єктів цих правовідносин з урахуванням їх правових титулів права водокористування, у тому числі права власності на окремі замкнені водні об'єкти. Саме принцип ефективного використання водних ресурсів, закладений в основу водно-правового регулювання, обумовлює розвиток і динаміку цих правовідносин. Правовідносини щодо ефективного використання водних ресурсів мають свої різновиди залежно від різних підстав їх виникнення, суб'єктного та об'єктного складів, формування їх змісту й реалізації повноважень правосуб'єктних осіб.

За підставами та юридичними титулами виникнення прав на водні ресурси ці правовідносини можна поділити на дві групи: правовідносини у сфері ефективного використання ресурсів на праві водокористування; правовідносини у сфері ефективного використання водних ресурсів на праві власності на замкнені водні об'єкти. За суб'єктним складом ці правовідносини можна класифікувати як правовідносини щодо ефективного використання водних ресурсів: фізичними особами; юридичними особами.

Раціональне використання водних ресурсів – це використання водних ресурсів, яке має водоохоронний характер і спрямоване на відтворення водних ресурсів, а також є екологічно, економічно, соціально та технологічно виправданим.

Нормативно-правовими актами водного законодавства має забезпечуватися комплексна реалізація основних принципів водогосподарської діяльності (раціональне використання, відтворення і охорона водних об'єктів) та економічного механізму водокористування. Раціональне й ефективне водокористування означає економічно необхідне та екологічно обґрунтоване водокористування, при якому одночасно враховуються економічні й екологічні інтереси людини та суспільства [7, с. 15]. Раціональне водокористування слід розуміти як максимально ефективне використання водних об'єктів та їхніх ресурсів у процесі виробничо-господарських та інших видів діяльності з урахуванням закономірностей функціонування взаємозалежних природних систем, забезпечення охорони вод і відтворення водних ресурсів. Використання водних ресурсів повинно носити водоохоронний характер і бути спрямованим на відтворення водних ресурсів. Це дає підстави розглядати раціональне використання водних ресурсів як засіб їх ефективного охорони.

Переважає більшість нормативно-правових актів вказують на необхідність раціонального використання природних ресурсів, але, на жаль, у них

не наводиться законодавче визначення поняття раціонального природокористування. Через це раціональне використання природних ресурсів, як і раніше, має оцінювальний характер, а це ускладнює забезпечення реальної раціоналізації.

З метою раціонального використання й охорони водних ресурсів від забруднення і виснаження необхідно: широко впроваджувати заходи щодо економного використання води, створення замкнених (безстічних) систем водозабезпечення; запроваджувати ефективні й економічні методи очищення стічних вод; передбачати здійснення комплексних заходів для відтворення водності річок, включаючи малі річки й джерела, та для захисту ресурсів підземних вод від виснаження; розробляти інженерні заходи для попередження аварійних скидів неочищених стічних вод, досягнення екологічно безпечної експлуатації водозабірних споруд і водосховищ.

Ощадливе і збалансоване використання водних ресурсів ґрунтується на пріоритетних напрямках використання водних об'єктів та ресурсів на конкретній території, з урахуванням можливостей самовідтворення водних ресурсів і лімітів їх використання на перспективу, на підставі водогосподарських балансів при використанні водних ресурсів шляхом вилучення певних обсягів вод або без їх вилучення з метою забезпечення охорони вод.

Ощадливе використання водних ресурсів пов'язане безпосередньо з охороною вод. Вимоги щодо охорони вод від забруднення, засмічення і вичерпання передбачені главою 20 Водного кодексу України [1]. З метою охорони вод встановлюється спеціальний порядок надання земель водного фонду в користування та припинення права користування ними відповідно до вимог земельного законодавства. Для зменшення забруднення водних об'єктів необхідно припинити (для початку відчутно зменшити) скиди біогенних елементів, нафтопродуктів, пестицидів та інших шкідливих, невластивих природі речовин у поверхневі і підземні водні екосистеми, а також удосконалити системи обліку, моніторингу й контролю за забрудненням вод, розробити і ввести в дію системи ідентифікації та інструментального контролю.

Необхідно припинити скиди неочищених та недостатньо очищених стічних вод. Для цього потрібно ліквідувати диспропорції між потужностями водопроводів та каналізаційних і очисних споруд. Для підвищення рівня ефективності їхньої роботи необхідно розробити і впровадити сучасні технології очищення стічних вод і всіма засобами запобігати скиду неочищених чи недостатньо очищених стоків вод у річки та водойми.

Для запобігання подальшому забрудненню поверхневих і підземних водних об'єктів інфільтраційними водами від полігонів промислових і комунальних відходів необхідно розробити екологічно безпечні технології їх утилізації або повної ізоляції. Необхідна заміна екологічно небезпечних технологій виробництва на екологічно безпечні.

Забезпечення населення України, галузей її економіки доброякісною водою є на сьогодні одним з найбільш пріоритетних завдань соціально-економічної політики, яка проводиться в країні. Найбільш складна ситуація склалася із забезпеченням наших громадян доброякісною питною водою, оскільки три чверті

питного водопостачання в Україні здійснюється з поверхневих вододжерел. Необхідно також враховувати, що після очищення у стоках залишається найбільша кількість речовин, які важко руйнуються, у зв'язку з чим навантаження на водоймища постійно зростатиме [6, с. 119]. Таким чином, використовуючи тільки сучасні методи очищення стічних вод, не можна вирішити проблему повного оздоровлення водоймищ. Тому основним технічним напрямом у галузі охорони водоймищ від забруднення має бути вдосконалення технології очищення води, заборона на скидання промислових стоків у водоймища без очищення.

Комплексне використання водних ресурсів Дніпровського басейну повинно бути збалансованим. Для науково обґрунтованого планування використання вод, оперативного управління водними ресурсами і визначення водогосподарських заходів складаються водогосподарські баланси. Метою складання водогосподарських балансів є виявлення надлишку чи дефіциту наявних водних ресурсів для забезпечення водою існуючих або перспективних споживачів, визначення вимог щодо заходів з регулювання і перерозподілу стоку, економії та пошуку нових джерел води й розробка заходів для розвитку і вдосконалення водного господарства в цілому [2, с. 45]. Ще за радянських часів вчені досліджували планування використання вод у басейнах річок.

Багатоцільове використання водних ресурсів як можливість їх використання багатьма суб'єктами на певних юридичних титулах – праві загального і спеціального водокористування, не виключає можливості встановлення права власності на замкнені водні об'єкти для різноманітних цілей, зокрема, потреб населення, господарсько-побутових, промислових, сільськогосподарських, транспортних, енергетичних, рибогосподарських, рекреаційних, лікувально-оздоровчих та інших потреб людей і галузей економіки держави.

Водний басейн становить собою просторово обмежену територію, яка включає водозбірну площу і гідрографічну мережу (річки, водотоки, водосховища, ставки та інші об'єкти водного фонду), що мають безпосередній екологічний та економічний взаємозв'язок і взаємообумовленість. У водному басейні створюється водогосподарський комплекс, який включає всю водозбірну площу, водні об'єкти (водний фонд), водокористувачів, органи управління і контролю та характеризується певною територіальною, галузевою і функціональною структурою. Нині водогосподарський комплекс розглядають здебільшого як сукупність різних галузей господарства, в яких використовуються ресурси водного басейну [5, с. 163].

Використання водних ресурсів України є багатоплановим. Сучасний водогосподарський комплекс характеризується наявністю водогосподарських систем багатопільового призначення. Одна з його основних особливостей полягає у тому, що в результаті послідовного освоєння водних ресурсів окремі водосховища та водні об'єкти об'єднуються каналами чи водоводами, створюючи каскади, які мають між собою як природний, так і штучний зв'язок і тому не можуть розглядатися у відриві від режиму інших установок. Інша особливість водогосподарського комплексу полягає у наявності чисельних водогосподарських зв'язків, що обумовлюються кількістю та структурою учасників, які ставлять суперечливі вимоги до режиму стоку, кількості й якості водних ресурсів.

Найбільші регіональні водогосподарські комплекси розрізняють за провідними галузями водокористування: промисловість, сільське господарство, транспорт, комунальне господарство, сектор рекреації тощо. Інший важливий фактор функціонування водогосподарського комплексу є територіальна приналежність водного фонду та об'єктів водокористування. Складність і багатогранність проблем водогосподарського комплексу обумовлюють необхідність системного підходу і застосування програмних методів їх вирішення. Наявність каскаду водосховищ на Дніпрі дає змогу забезпечити водопостачання міст і сіл, промисловості, зрошувального землеробства як у межах власного басейну, так і на значних територіях за його межами. Полісуб'єктність прав на водні ресурси Дніпровського басейну включає відособлене право їх використання певним суб'єктом і субсидіарне використання декількома суб'єктами, що проявляється в різноплановому характері використання водних ресурсів Дніпровського басейну.

Комплексна оцінка галузевої та територіальної структури водокористування дає підстави зробити висновок, що здійснення комплексного використання водних ресурсів покликане забезпечити інтереси не тільки окремого водокористувача, а в цілому водогосподарського комплексу з його функціональною, галузевою і територіальною організацією, структурою. Власною природною сировинною базою водогосподарського комплексу є водні ресурси [4, с. 49]. Водокористувачі у складі комплексу виступають не узагальнено, а у вигляді окремих галузей народного господарства – комунальне господарство, промисловість разом з енергетикою, сільське господарство, гідроенергетика, водний транспорт, рибне господарство. Вони можуть одночасно спільно використовувати водний об'єкт кожен для власних цілей.

Поліфункціональність управління або регулювання використання водних ресурсів на основі басейного принципу є важливим чинником і гарантією комплексного водокористування, бо в його основі лежить регулятивна функція, яка забезпечує регулювання використання вод шляхом встановлення певних режимів для водного об'єкта. Комплексне використання водних ресурсів Дніпровських водосховищ потребує науково обґрунтованого регламентування їх експлуатації.

Використання водних ресурсів Дніпра пов'язане з необхідністю управління ними на різних рівнях шляхом здійснення загальних і спеціальних функцій органами управління [6, с. 129]. Існуюча в Україні система управління в галузі використання, відтворення та охорони вод потребує істотного поліпшення. Мета управління водними ресурсами за басейновим принципом полягає у забезпеченні басейнової збалансованості розвитку водного господарства, охорони вод і відтворення водних ресурсів. .

На підставі аналізу ознак комплексного використання водних ресурсів Дніпровського басейну зроблено висновок, що комплексний характер використання водних ресурсів Дніпровського басейну має небезпеку реалізації права водокористування, є складним із точки зору соціально-правової регуляції, а особливо організаційно-технічного забезпечення, оскільки використання водних ресурсів каскаду Дніпровських водосховищ пов'язане із використанням технічних пристроїв і споруд, правовий режим використання яких має свої особливості.

Література

1. Водний кодекс України: Прийнятий Верховною Радою України 6 червня 1995 р. // Відомості Верхов. Ради України. – 1995. – № 24. – Ст. 189.
2. Андрейцев В. І. Екологічне право : Курс лекцій / В.І. Андрейцев. – К. : Вентурі, 1996. – 208 с.
3. Андрейцев В.І. Земельне право і законодавство суверенної України : Актуальні пробл. практичної теорії / В.І. Андрейцев. – К. : Знання, 2005. – 445 с.
4. Вовк Ю.А. Советское природоресурсовое право и правовая охрана окружающей среды : Общая часть / Ю.А. Вовк. – Харьков : Вища школа, 1986. – 160 с.
5. Каракаш І.І. Об'єкти і суб'єкти природоресурсового права // Вісн. Одес. ін-ту внутр. справ. – 2003. – № 4. – С. 159-170.
6. Краснова М.В. Правові аспекти захисту екологічних прав громадян // Вісн. Київ. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. Юрид. науки. – 2002. – № 46. – С. 89-137.
7. Мунтян В.Л. Правовые проблемы в области рационального природопользования: Авторефер. дисс. ... д-ра юрид. наук: 12.00.06. – Харьков, 1975. – 19 с.

УДК 349.414:332.33(477).001.76

С.Л. Гоштинар

ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ВЕДЕННЯ ДЕРЖАВНОГО ЗЕМЕЛЬНОГО КАДАСТРУ

Створення державного земельного кадастру дасть можливість реалізувати конституційні норми і гарантії права власності на землю, активізувати включення землі в ринковий обіг, створить основу для збереження природних якостей і характеристик земель у процесі їх використання. Державний земельний кадастр необхідний для кращого використання землі, диференційованого підходу до планування, спеціалізації, розміщення сільськогосподарського виробництва, визначення рівня закупівельних цін, поліпшення оподаткування, кращої організації виробництва [1, с. 15]. Існуючі правові механізми управління земельними ресурсами не забезпечують ефективного регулювання суспільних відносин, пов'язаних з власністю на землю. В даний час однією з найбільш актуальних проблем щодо цього є запровадження в Україні єдиної кадастрово-реєстраційної системи, основними функціями якої були б реєстрація земельних ділянок, інших об'єктів нерухомості та прав на них. Крім реалізації функції реєстрації та гарантування достовірності прав з боку держави, така система сприяла б розвитку й прозорості ринку землі, створенню його інформаційної інфраструктури, запровадженню іпотеки земельних ділянок, підвищенню ефективності та об'єктивності оподаткування, створенню привабливих умов для інвестицій і забезпечення їх захисту [2, с. 14].

Перспективи вдосконалення законодавства у сфері ведення державного земельного кадастру були предметом дослідження В.С. Кіслова [2], Р.Ю. Козлова [3], В.Н. Сидоренка [4; 5], М.Г. Ступеня [6], А.М. Третяка [7] та інших. Значна увага в ході наукових дискусій стосовно створення кадастрово-реєстраційної системи приділяється питанням вивчення і запровадження в Україні досвіду країн із розвинутою ринковою економікою щодо створення таких систем. Але жодна